

Többször gondolkodtam azon, mi okból, mely okok miatt lenne fontos, hogy valaki megírja a 20. századi magyar irodalomtörténet egyik legrokonszenvesebb kismesterének életét és költői, írói működését. Hiába célozgtattam

40 Monostori Imre

CSOKITS JÁNOS KÖZELÉBEN

rá szűkebb körben, hogy meg kellene írnia önéletrajzát, azzal vágott vissza, hogy nem akarja megírni, mert nem volt szép élete, s emiatt nem is szereti életének rajzát.

Ezt a végletes keserűsé-

get azonban mindvégig – még közvetlenül fizikai és pszichikai romlása előtt is – vissza tudta fogni mint társalgó, mint gondolkodó, mint figyelmes úriember. (Egyszer, már a nehéz időkben meglátogattam a kórházban, s oly kifogyhatatlan volt a történelmi anekdotákból, hogy egyre hangosodó kacagásunknak csak a riadt nővér hirtelen megjelenése vetett véget.) Úriember, ez az. Ezt szoktuk mondani. Nemcsak a mindig kifogástalanul elegáns öltözködésében, de készséges, udvarias, előzékeny, figyelmes, kedves viselkedésében is az volt. Legalábbis én így, erről az oldaláról ismertem. Költő, esszéíró, műfordító, nagy hírű rádiós, az antik kultúra szerelmese, a világirodalom ismerője természettudományos (főként a csillagászat és a geológia érdekelte) műveltséggel. Igen erős kritikai érzéssel, az igazság keresésének mély elkötelezettségével. Ebben hajlíthatatlan, szinte kényszeresen következetes volt. Kevesekkel barátkozott. Gyakran szorongott. Ki volt éhezve a szeretetre.

Az *Új Forrás* Csokitscsal kapcsolatos szerepét, működését két korszakra tagolhatjuk: az ő fizikai jelenléte előttire, valamint a vele együtti szakaszra. Az elsőben személyesen még nem, de szellemében és írásaiban már jelen volt (1994-től), a másodikban – miután hazatért *öt évtizedes* emigrációjából – 1999-től már személyes kisugárzását is érezhettük. Mind a két szakaszban legfőbb segítője, támogatója (és gyámolítója) Jász Attila szerkesztőtársunk volt, aki a leghamarabb felismerte közülünk szellemi, írói értékeit és tisztelte nem mindennapi személyiségét. Nem véletlen, hogy Csokits élete utolsó szakaszát – 12 évet – Tatán élte, így részévé vált nemcsak az egyetemes magyar irodalomnak, de a szűkebb megyei irodalmi, szellemi életnek is. (Itt, Tatán érte el 2006-ban – több más irodalmi díj után – a József Attila-díj [melynek kiosztásakor nagyot alakított: nem akarván kezét fogni a regnáló hatalom kitüntetés átadójával, jobb kezét felkötve vonult ki a díj átvételére], s a következő évben a „Balassi Bálint Emlékkard” kitüntetés.)

Az *Új Forrásban* az 1994/4-es számban szerepelt először, s mindjárt figyelem- felkeltő nyomatékkal: nyolc versét közöljük (a *Látogatás egy égitesten* című kötetéből átvéve), továbbá egy sorozatából emelünk ki két

irodalomtörténeti-filológiai esszét. Sokat mondóan jellemző ugyanitt Jász Attila levélinterjúja az andorrai magányból, amelyben Csokits mintegy bemutatkozik a lap olvasóinak. Egyszerűség, őszinteség, szókimondás, kendőzetlen igazságra törekvés – igen ez volt, ilyen volt. (Egy kietlen, de valószínű földrajzi tájra utalva mondja a következőket: „A nyugat-európai metropoliszokból, Babel-Babilonból elegendő volt, és az évek múlásával egyre jobban vonzottak a szigetek, lávamezők, kopár fennsíkok, kiszáradt tengerfenékre emlékeztető sivatagok. Az ember nélküli táj, amely megfelel emberi állapotoknak, kivetettségemnek. Ez fejezi ki, hova jutottam lelkileg, ezen a tájon nem lettem volna idegen.”) Ugyanitt közöljük Jelenits István remek kisesszébe oltott ismertetőjét Csokits két korábbi kötetéről (*Pilinszky Nyugaton, Látogatás egy égitesten*). Az 1996/1-es számunkban egy régebbi előadásával van jelen: fő gondolata a 20. századi ember értékvilágának megbomlása, identitásának elhomályosodása és válsága, mindez néhány fontos irodalmi alkotásban élénk tárva. (*Ha ő is én vagyok – melyikünk a másik? Irodalmi személyazonosság a bomlás korában.*) Következő szereplésére – érdemes fölfigyelni arra is, hogy Jász Attila milyen jó szerkesztői ütemérzékkel hozza Csokits „anyagait” – egy év múlva kerül sor: a BBC magyar nyelvű adásaiban elhangzott kultúratörténeti kisesszéiből közlünk egyszerre hetet. (1997/1.) Szép és gazdag összeállítás a 70. születésnapot is köszöntő témablokk az 1998/4-es számban. Elsőnek Jánosi Antal Andorrában készített tévés riportjának, beszélgetésének szép, informatív és tartalmas szövege olvasható, sokjellegzetes Cs.-verssel emelve a közlés értékét. Ezt követi ugyanitt egy másik hetvenéves: Csokits régi jó barátja (s pár év múlva két magyarországi könyvének szerkesztője a Nap Kiadónál), Domokos Mátyás remek esszéje a Tatán (Jász Attila jóvoltából) kiadott *Tárgyak a semmi partján* című (szintén főként a rádiós munkáiból szerkesztett) esszékötetről. A lényegyet ragadja meg, midőn megállapítja, hogy „az angol lapok szemlézése közben a nyugati világ kergeségeivel szembesülve Csokits is ráeszmélt arra, hogy az általa kiválogatott képtelenségek legalább annyira vallanak egy-egy kor – rendszerint groteszk és förtelmes – jellegéről, mint az utókor manipulációját célzó történetírói figyelem által kitüntetett ‘nagy történelmi’ események [...]”

Ezen sorozat után érkezünk el Csokits János hazatéréséhez. A fogadtatás szeretetteljes és figyelmes: az 1999-es évben négy számunkban szerepel, méghozzá versekkel. Ezekkel a verses jelenlétekkel már többet árul el, ad át önmagából mint korábban. Ezzel párhuzamosan készül az „Új Forrás Könyvek” sorozatban (Jász Attila szerkesztésében) a válogatott és új versekből álló kötete, amely még ebben az évben megjelenik. (*Egy hajótörött naplójából.*) Bemutató a megyei könyvtárban 1999. december 6-án. (Ezzel egy

időben recenziót írok a kötetéről – 1999/10 –, az ebben elkövetett értelem-módosító hibás versidézetem miatti szégyent most is érzem. János persze nagylelkűen megbocsátott, meg aztán később az Arany János-díját köszöntő írásom – 2005/9. – úgy hallottam, tetszett neki.)

42 1994-től kezdődően 2009-cel bezárólag, tehát másfél évtizeden át egy-egy év kihagyással valamennyi évfolyamunkban szerepelt írásaival (vers, esszé, tanulmány), s illő súllyal írtunk róla. A folytatás – 2000-től – a következőképpen alakult. 2000/10.: versek; 2001/10.: aforizmák; 2002/8.: kiállítás megnyitó; 2003/6.: *Észrevételek és széljegyzetek*; 2004/10.: egy tokaji adoma története; 2005/6.: vers; 2005/10.: vers; 2006/1.: *A végítélet víziója Jékely Zoltán és Pilinszky János verseiben*; 2006/8.: *A CIA az Angol Kertben. Néhány adalék a Szabad Európa Rádió történetéhez.* (És így tovább.) Látható: műfajilag vegyes, terjedelemre meglehetősen szikár termés ez. Eleve nem írt sokat, s néhány más folyóirat is számított műveire. A mi célunk az volt, hogy lehetőleg folyamatosan jelen legyen az *Új Forrás*-ban. S másutt is: 2004. december 4-én ő is tagja a Nemzeti Színházban az *Új Forrás* költő-válogatottjának, s 2005-ben újabb válogatott verseskötetét adjuk ki *Testvére minden kőnek* címmel.

80. születésnapjára sikerült írást kihúzni belőle: fölkavaró műhelytanulmányt saját korai korszakáról az ötvenes évek első feléből, amikor nagy lelki kínok között vergődött újra önmagává az első néhány emigrációs év mélypontra lökő reménytelenségétől kísérve. Ezeket a most először közölt verseit kommentálja, magyarázza utólag: ez különös élmény az olvasónak. (*Önvédelem verseim ellen*) Ugyanitt egykori, immáron halott barátja (a temetésére 2006 júniusában együtt mentünk a Fiumei úti sírkertbe), Domokos Mátyás levelét (amelyben beszámol kiadó-szerkesztői benyomásairól Csokits esszéiről) Sebestyén Ilona, Nap Kiadó vezetője jóvoltából adjuk közre, s közöljük Csűrös Miklós elemző tanulmányát Cs. J. költészetéről és esszéírásáról. (2008/6.) Csűrös többek között ezeket írja: „Nehéz sorsú, éles eszű, indulatos alkatú emberként vált hivatását betöltő írástudóvá. Kitűnő költő és meggyőző esszéista. Szükszavú lírája és sokoldalú műveltséget tükröző szépprózája az emigráns létezés drámájában gyökerezik, a távollét és a hazavágyás feszültsége táplálja. Életművében találkozik a szolgálat alázata és az önmegvalósítás pátosza.” Bizonyára a szerkesztőségi figyelem és megbecsülés jeleként értelmezhető, hogy a Csokitsról szólásra a lapban mindvégig a legjobbkat kértük fel (s ők szívesen vállalkoztak a feladatra). Jelenitset és Domokost már korábban, Csűröst most említettük, de még szólnunk kell Alföldy Jenő két mélyen kutató esszéjéről Csokits költészetével kapcsolatban: a 2003/6-os számban az *Egy hajótörött naplójából* című verseskötetről ír – kritikai észrevételeket is tartalmazó – esszét, majd Csokits utolsó kötetét, a *Sötétedés* című verseskötetét mutatja be. (2009/3.)

Jól megőrzött emlékeként tartom számon megyei könyvtárbeli találkozásainkat. Öröm és élmény volt vele lenni. Mint kutató is be-bejött az intézménybe Tatáról s mint ide-oda utazó ember is meg-meglátogatott. Kedves ünnepek voltak – a már említett, 1999-es könyvpremierjén túl – itteni könyvbemutatói: szerzői estje Tóth Ildikó színművésszel és Jász Attila költőtársával, barátjával (2005. jún. 6.); az *Egy tükör cserepei* című esszéketének bemutatója (2007. jan. 29.) és a *Sötétedés* könyvpremierje Alföldy Jenővel. (2009. január 19.)

Csokits János hamvait a tatai Öreg-tó fogadta be 2011. augusztus ...

*

Csokits utóéletének építése az *Új Forrás*ban úgyszintén Jász Attila érdeme. Még János halála előtt gondolt arra, hogy a kisebb jelentőségű írásai is hozzáférhetőek legyenek. Így kerekedett ki egy összeállítás a felvilágosodás kori Csokits fordította anekdotákból (2011/7.), s így került a lapba Nemes Nagy Ágnes levele (2013/2), Ted Hughes dedikációja (2013/3) s néhány rövid versparódia Csokits körül. (2013/6) Méltó emlékszáma Csokits születésnapjára és halála évfordulójára is emlékeztető 2012-es júniusi összeállítás. Benne két elszánt Cs.-vers, Villányi László – lentebb olvasható – emlékverse, továbbá Gömöri György (Csokits személyiségével kapcsolatban kritikai észrevételeket is megfogalmazó) esszéje: *Csokits János emlékezete*. Ugyanitt olvashatjuk Tóta Péter Benedek remek tanulmányát Csokits, Pilinszky és Ted Hughes barátságáról, szakmai kapcsolataikról és József Attila-értelmezéseikről. Mutatványt közöl a lap a kicsit később megjelent kötetből (*Levelek Pilinszkyhez*), melyekben többször is említés tétetik Csokits és Pilinszky fontos szellemi kapcsolatáról. (Kedves szerkesztői gesztus, hogy a lapszám végén sumér életbölcösségek, közmondások olvashatóak Csokits fordításában –, aki nagyon szeretett efféle dolgokkal bíbelődni.) Lássuk végül az említett Villányi László-verset.

Másik bolygó

Csokits Jánosnak

*Nehezen tudta elképzelni, pedig látta a fényképet,
hogy valaki tizenkét évesen szerelmes először
és utoljára, a fiú állt a lány mellett, akárha egy életre,
úgy hajoltak egymáshoz, ilyennek szerette volna
a földi véget is, módszeresen, hosszú évekig készült,
mégsem tudott időben odahajolni a halálhoz, kráter
mélyén, kőerdőben, másik bolygón lett volna otthonos.*